

HACI BEKTAŞ VELİ

Araştırma Dergisi

YAZ'2001/ 18

OSMANLI
İMPARATORLUĞUNDA BİR
KENT ERENİNİN HAYAT
HİKAYESİ:
MERZİFONLU PİRİ BABA*

Suraiya Faroqhi**

Çev: Harun YILDIZ***

Legendary texts have played an important role on the understanding of the religious/social backgrounds of the societies. This situation is more important when our history is concerned. The Life Story of Pîrî Baba of Merzifon is one of these type texts.

The knowledge concerned Pîrî Baba of Merzifon who we can talk he came from the Bektashi tradition, has come to us from three different ways. First, a menâkıb-nâme manuscript, eighteen pages, which probably was written by Şamlıoğlu Hoca İbrahim and has been in Topkapı Sarayı Library of İstanbul; second, a report which was

found in Evliya Çelebi's travel book; third, a brief summery belonged to Şükürü Akkaya.

According to the one record, Pîrî Baba who spent much of his life in a quarter around the Eski Hamam of Merzifon, repaired miraculously this public bath whose water driped and driped. While he was illiterate, he had both exceptional religious knowledge and important spiritual power. In this sense, he was educated himself.

Efsanevi metinler, XIV.-XVI. asırlar arasında Anadolu'daki sosyal ve dini gelişmeler üzerine yapılan çalışmalar için büyük önem taşımaktadır; bu kaynaklar tarafından sunulan imkanlar hâlâ tüketilmemiştir. Tarihçiye göre onlarla ilgili teklif edilebilir görünen iki tür yaklaşım vardır¹: İlk durumda teşebbüs, inceleme altındaki menkıbeyi içine alan tarihsel bilginin parça ve bölümlerini çözmek için yapılır. Çoğunlukla erenin şahsiyeti ilgi odağıdır: O, gerçek bir kişi veya popüler bir kurgu ya da edebi bir imge olabilir. Ardından azizin ve onun temasta bulunduğu insanların yaşadığı dönemi tespit etmek gereklidir. Şayet ikincisi, doğru olarak bulunursa araştırma yapan kişi, hikayenin tarihsel ortamını tespit etmeye çalışacaktır. Bu yaklaşım türleri, efsanenin tarihsel özü açıkça görünüp, metinde oluşturulan olgusal ifadelerin doğrulanması nispeten kolay olduğunda ön plana çıkarlar.

Durum böyle olmadığında ise, ma-

teryale diğer açıdan yaklaşılabilir. Hikaye planı ve erenin kişiliği oldukça hayali olabilir; yine de hikaye, yazarının gönülsüz bir şekilde iletceği ve özellikle de ne onun ne de okuyucularının ilgi duyacakları bilgiyi verebilir. Böylesi bir durumda açıkça tahrif için biraz neden vardır.

Şimdiye kadar Anadolu'nun efsanevi metinleri, tarihsel hüviyetlerini soyutlama yönündeki bir yaklaşımla geniş bir şekilde incelendiler. Bu yöndeki öncü çabalar, Abdal Musa, Ahmet Yesevî, Yunus Emre ve diğerlerinde varolan tarihsel ve efsanevi delilleri tetkik eden Fuat Köprülü tarafından ortaya konulmuştur.² Abdülbaki Gölpınarlı'nın Yunus Emre ve muasırları ile ilgili çalışması, benzer hedeflerle yapılmıştır³ ve böyle diğerleri içinde Hans Joachim Kissling'in çeşitli derviş erenler ve tarikatlarla ilgili çalışmaları bulunmaktadır.⁴ İkinci derecede bir tetkik olarak efsanevi materyallerin pek çok öğrencisi, ulemanın biçimsel dine karşı halk İslam'ının özelliklerine ilgi duymuşlardır.⁵

Fakat şimdiye kadar sosyal ve ekonomik şartlar üzerindeki sistematik araştırmalar, daha çok diğer alanlarda - özellikle ilk dönem Bizans materyalleri üzerinde- çalışan araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Robert Lopez, yedinci yüzyıldaki çok sık tekrarlanan deniz yollarını tanımlamış ve ticari kredi elde eden denizci ile gemicilerin o yüzyıldaki yollarını tespit etmiştir.⁶ Onun

kullandığı azizlerle ilgili materyal, zanaatçı ve ticaretçilerin yaşamlarıyla alakalı mulmadık miktarda bilgi içerir. Daha genel bir çerçevede Evelyne Patlagean, Bizans toplumunda yoksulluğun çeşitli yönleriyle ilgili çalışmalarına efsaneleri de dahil etmiştir.⁷

İlk Ortaçağ Batı Avrupası'na ait aziz hikayeleri, Bizans'a ait olanlardan daha az sayıda ise de, onların içerdiği bilgi benzer bir usulde kullanılmıştır. Henri Pirenne, fakir olup hayatını deniz kıyılarından topladığı enkaz ile kazanan Godric'in nasıl zengin bir tüccar oluşunun öyküsünü anlatmış ve bu münasebetle X. ve XI. yüzyıllarda ticaret adamlarının yaşamını örneklemiştir.⁸ Tüm bu çalışmalar, hikayeleri anlatanlar çağlarının karakteristiği olan hayat şartlarını yansıtan önceki edebi modelleri basit bir şekilde kopyalamadıkları sürece, onların varsayımlarına dayanır. Aynı yöntemle XII. ve XIII. yüzyıl yazarları, Batı Avrupa'da Ortaçağın feodal hükümdarı kılığında Büyük Alexander'ı betimlemişlerdir.⁹

Belirli bir efsanevi metnin dayanmış olduğu tarihsel gerçeklerin neler olduğunu öğrenmek için teşebbüs edildiği zaman, diğer tarihsel kaynaklarda bilinen ya da tahmin edilen bilgileri veren rivayetlerle karşılaştırmak gereklidir. Bununla birlikte sık sık mukayese için mevcut olan malzeme, çok yetersiz olabilir. Bazı olağanüstü durumlarda belirli bir aziz hakkında bilinen hemen her şey, onun efsanesinden elde edile-

bilendir. Aslında efsanevi materyal içerebilen Taşköprüzâde'nin biyografik sözlüğü gibi belirli kaynaklar, sık sık kontrol etmek amacıyla kullanılmalıdır ve bu rivayetleri her zaman gerçek tarihsel ifadelerden ayırdetmek kolay değildir.¹⁰

Eklenen zorluklar, azizlerin yaşamlarını yazanların zaman ve mekan anlayışlarında modern tarihçilerden zorunlu bir şekilde ayrılmalarından kaynaklanır; hatta bazı yazarlar, farklı bir düzlemde de olsa ya 'tarihsel zaman'dan önce gelen ya da onunla bir arada var olan 'mitolojik bir zaman' tasavvur etmişlerdir. Bu 'mitolojik zaman', geleneksel birimlerin içinde ölçülemez ve 'mitolojik zaman'daki belirli bir noktanın 'tarihsel zaman'daki diğerinden ne kadar yılda ayrıldığını söylemek, mümkün değildir. Bir çok harikulade kısa seyahat örneklerinin gösterdiği gibi mekan anlayışları da farklıdır. Bu şartlar altında efsanevi bir metinde anlatıldığı gibi azizlerle diğer insanlar arasındaki tüm bilinen dünyevi ve manevi ilişkiler, tarihçilerin bakış açısıyla şüpheli olmak zorundadır. Bunlar, kronolojik olarak mümkün görünse bile, tarihçiler bunu bağımsız bir kaynağın aracılığıyla doğrulamış olma-ya ihtiyaç duyarlar.¹¹

Temel hedef, belirli bir efsanede gösterildiği gibi genel sosyo-ekonomik şartları aydınlatmak olduğunda, araştırmaya oldukça basit iki meseleyle başlanmalıdır. Bunların ilki, metnin ne za-

man yazıldığını öğrenmeliyiz. Bundan başka yazar ya da yazarlar tarafından kullanılan edebi modeller ile eğer mümkünse gözden geçirilen belirli bir hikayenin gelişme aşamalarını tespit etmeye ihtiyacımız vardır. Anadolu efsanelerinin söz konusu olduğu yerde bu meseleler, ümulandan daha zor bir duruma gelir. Bugün pek çok hikaye, yalnızca geç dönem el yazmalarında mevcuttur ve Hacı Bektaş'ın yaşam hikayesi (menakıb-name, vilayet-name) gibi oldukça popüler bir metin bile sadece XVIII. yüzyıldan daha eski bir kaç nüshada bulunur.¹² Dilbilimsel kanıt, genellikle kesinlik arz etmez, zira kopye edildiği dönemin eğilimlerine göre bir metnin yeniden biçimini değiştirmek ya da güzelleştirmek, oldukça yaygın olan bir şeydir.

Bu öncü adımlar tamamlanırsa, inceleme altındaki metinlerin arka planını oluşturan genel hayat felsefesi hakkında bir şeyler öğrenmek kaçınılmaz hale gelir. Bu bakımdan Anadolu efsaneleriyle ilgili çok az çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte vilayet-name ya da menakıb-name'nin belirttiği şeyler doğrultusunda bazı temel kategorileri anlamadan bu metinlerin yazarlarının niçin hayali olayları bazı durumlarda yazdıklarını anlama güçlüğü devam eder ve diğerlerinde de gerçek çok kapalı hale gelir. Böylesi problemleri araştırmak, ileride tarihçilerle antropologlar arasındaki işbirliğine dayanan verimli bir saha haline gelecektir.

Efsanelerin metinleri Vansina'nın gösterdiği gibi¹³ okuyucular için genellikle yazarlar tarafından tasarlanmış olan zamanımıza kalmış gibi olsa da, bir efsanenin temelleri çoğunlukla sözlü literatürden öteye gidemez, bu durum bilgi veren kimselerden hâlâ alınabilen gelenekler için bunu geçerli bir kriter olarak kabul etmeyi imkansız hale getirir. Yine de Ortaçağ Anadolu ve ilk dönem modern tarih uzmanı, azizlerin efsaneleri açısından konuyla ilgili çok az tercih hakkına sahiptir. Vansina metinde onlardan bir kaç kez söz etmekle birlikte, sözlü literatürün kategorileri üzerindeki şematik açıklaması içinde onlara çok az yer ayırmıştır.¹⁴ Bu da muhtemelen onun araştırmasını yoğunlaştırmış olduğu kültürlerde, böylesi materyallerin büyük bir öneminin olmayışından kaynaklanır.

Belirli bir efsaneyi değerlendirmek için aynı derecede önemli olan bir şey de, onun sosyal fonksiyonuyla ilgili problemdir. Azizlerle ilgili materyali analiz ederken hikayenin bir parçasını oluşturduğu sosyal etkileşim sistemi içindeki yerini tespit etmeye çalışırız. Bununla beraber ilk anlatanların hikayesine, sonraki versiyonlarına ait olanlardan oldukça farklı bir fonksiyon da tahsis edilmiş olabilir. Örneğin Evliya Çelebi, alıntı yapmak için bir efsaneyi anlatmış, böylece eğlencenin de onun birinci fonksiyonu oluşu makul bir şekilde kaçınılmaz hale gelmiştir. Yazar, modern bir turist rehberi gibi hareket etse de hikayelerini bireysel kalıplara

iliştirmiştir. O, Merzifon'da kalışını anlattığı zaman, her ikisi de yöresel bir azizin efsanesine temas eden 'Eski Hamam'ın öyküsü' ile 'bir manastır dervişi olan Piri Baba'nın hikayesi'ni de buna eklemiştir.¹⁵

Bununla birlikte Evliya Çelebi'nin Merzifonu'yla ilgili bilgi verenler için açık bir şekilde teşhis edilebilen şehir toplumunun tüm üyeleriyle ilgili bir sembol haline gelmesi hususunda bu hikayenin sosyal fonksiyonu, oldukça farklı bir şekilde de olabilir. Komşu şehirler arasındaki rekabetler ya da bir diğerinden yalnızca kısa bir mesafe uzakta bulunan ibadethaneler, hikayenin dikkat çeken bir özelliğini meydana getirirler. Osmancık ve Amasya ile mukayese edildiğinde ya da ikinci şehrin bazı bölümleri ayrıldığında bile Merzifon'la ilgili yapılan bazı yöresel özellikleri açıklamak, 'toplumu belirleme' fonksiyonunun bir parçası olarak mütalaa edilmelidir. Somut bir şekilde ifade etmek için, Piri Baba'nın yaşamının önemli bir kısmını geçirdiği Merzifon'da Eski Hamam civarında ikamet eden bir kişi, aşağıdaki varsayımları ortaya atmak için hikayeyi kullanmış olabilir: 'Bizim çevremizdeki halk hamamı, olağanüstüdür, çünkü bir azizin ikamet etmesinden dolayı şeref kazanmıştır. Bundan da öte, onun suyu damla damla akardı; fakat o aziz, harikulade bir şekilde onu tamir etti'.¹⁶

Daha dar bir düzeyde hikaye anlatanlar ve dinleyicileri, Piri Baba'nın hi-

kayesi gibi bir hikayenin daha geniş insan imalarını algılamış ve onları da hikayeyi tekrar ederek, tasdik etmiş olabilirler. Merzifon azizi, gözlemlenen davranışı daha çok belirli zihinsel karışıklıkları karakterize eden şeylere çok benzeyen ve köylü bir arka plana sahip olan okuma yazma bilmeyen bir kişidir. Hikayeye göre böyle bir kişi, her ne kadar düzenli bir dini eğitim almamışsa da,¹⁷ istisnai bir dini bilgi ile manevi bir güç elde edebilir. Bu anlamda hikayenin dini bir düzeyde XIX. ve XX. yüzyıl Avrupasında 'kendi kendini yetiştirmiş bir insan'ın hikayesine benzediği söylenebilir. Çünkü o, en azından hayal gücünde hikaye anlatıcısına ve onu dinleyenlere sosyal yapıyı aşma imkanını sağlamıştır. Bu yüzden Osmanlı toplumunun daha aşağı alanlarındaki insanların bastırılmış duyguları için, sıra ile bir emniyet sübabı geliştirilmiştir. Özellikle Bektaşiler gibi ve genel olarak da tarikatlar arasında daha cezbe sahibi olanlar, büyük ölçüde insanların tam tamına bu grubuna hitap etmiş görünürler, Piri Baba'nın hayat hikayesini de muhtemelen aynı bağlamda yorumlamak mümkündür.¹⁸

Pek çok derviş hikayesi gibi Piri Baba'nın hikayesi de iki bölümden oluşur: Kendi adını taşıyan bir derviş topluluğunun kuruluşunu açıklayan kısa bir rivayetin izlediği azizin hayat hikayesi. Pek çok hikayede kurucu rolünü üstlenen azizin kendisidir, Dimetoka yakınlarındaki ünlü tepeye ismini verdiği kabul edilen Seyyit Ali Sultan'ın

hikayesinde olduğu gibi bu durum, daima böyle değildir. Kendisi kurucu değildir ama arkadaşı bir derviş topluluğunun kurucusu olan Rüstem Gazi'dir.¹⁹ Piri Baba'nın durumunda ise daha geç dönemlerde mevcut olduğu şekliyle tekke, görünüşe bakılırsa oldukça fazla bir zaman sonra izleyenleri tarafından yapılmıştır.²⁰ Böylece o, bağlı oldukları vakıfla birlikte tekkelerin statüsünü yükseltmek için pek çok hikayenin başlıca fonksiyonu olarak görünür.

Bir tekkenin ününü bir efsane aracılığıyla tesis etmek ya da artırmak, ister görünüşte kurucusunun (zaviyedar) soyundan gelenler olsun, isterse de sıradan derviş ve hizmetçiler olsun böylesi bir yerde oturan insanların sosyal durumunu açık bir şekilde etkilemiştir. Evlenmemiş bir kişi olarak yaşadığı ve öldüğü dikkate alınan Piri Baba'yı göz önünde bulundurmamak, 'kurucusunun ailesi'nin konumunun bazı özel yöntemlerle tesis edilmesini gerektirmişti. Hacı Bektaş'ın Vilâyet-nâme'sinde benzer bir durum Fatma Bacı'yı manevi evlat edinmesi ve böylece Fatma Bacı'nın çocuklarının zaviye'ye mirasçı olarak kabul edilmeleriyle çözümlenmiştir.²¹ Bununla birlikte tarikatın evlenmemiş bir kolu var olmuş ve bu kolun üyeleri de 'kurucunun ailesi'nin iddialarına daima mesafeli durmuş görünürler.²²

Piri Baba'ya gelince, onun evlat edindiğine dair hiçbir referans yoktur. Fakat bir dervişler grubunu idare etme-

yi isteyen herkes için belirli bir soyun önemi, kurucu azize bağlıdır. Piri Baba'nın yeğeni Ali Dede'nin onun izleyicisi ve daha sonra da onun bir şekilde gönülsüz varisi olması sürpriz değildir.²³ Dindarane bir şekilde tekkenin yapı ve ek müstemilatını bağışlamış olan Hoca İbrahim'in azizin ailesi ile ilişkisinin olması, oldukça dikkat çekicidir. Hoca İbrahim ile botunu bir fırtına esnasında koruduğundan dolayı, Piri Baba için yalnızca mezarının üzerine bir anıtmezar yapılmasını istemekle kalmamış, onun hizmetine kendini adayan bir hizmetçi kız da istemiştir.²⁴ Bu kız, hem 'kurucunun ailesi'nin tesbitini hem de Hoca İbrahim'in nüfuzunun ölçüsünü garantiye almak amacıyla Ali Dede'nin evlenmek için baskı yaptığı kızdır.

Bununla beraber hikaye, ailenin belli bir kolu için bir diğerinin aksine bir meşruiyet ortaya çıkarmaz. XVIII. yüzyıl boyunca Piri Baba tekkesinin tarihi, kurucunun ailesinin farklı üyeleri arasındaki uzun mücadelelerle karakterize edilmiştir. Vakfın mallarının kontrolü, öylesine önemli bir değere ulaşmış görünür ki, aynı özelliği dönemin diğer pek çok vakfında da buluruz.²⁵ Böylesi mücadeleler, genel olarak asıl vakfın hesabına ilave edilmiş bir değer olarak görülmemiştir.

Belirli bir Bektaşî geleneğinin adlandırabildiği şeyleri genel olarak derviş efsaneleri arasında ayırmak mümkündür. Bununla birlikte Bektaşî tarika-

tı muhtemelen XIV. yüzyıl başlarında gelişmeye başlamış ise de, o dönemde konar-göçerler ve sınır boylarındaki savaşılar içinde faaliyet halinde olan pek çok heterodoks grubun arasında yalnızca biriydi. Ancak bu tarikat, kendisinden daha az organize olmuş pek çok grubu giderek içerisine almıştır; ve onların tekkeleriyle birleştiğinde genel olarak kutsal önderlerinin görevini de üstlenmiştir.²⁶ Böylece son zamanlarda Bektaşî geleneğinin bir parçasını oluşturan bir kaç aziz, yaşadıkları dönemde tarikatla bağlantıları yokmuş gibi görünmüşlerdir. Bu gerçek, onların hikayelerine de sık sık yansıtılmıştır. Eğer biri sadece tarikatla bağlantısı olan kişiler yoluyla Bektaşî geleneğini tanımlamayı isterse, buna Hacı Bektaş ve onun müridi Hacı Sultan ile sınırlı olan bir grup ilave edilmelidir. Bununla beraber makul görünen o ki, gelenek daha geniş bir şekilde tanımlanırsa o zaman Bektaşîlerle bağ kurmuş olan tekkelerle ilişkisi bulunan azizleri de içine almalıdır, yani XVII. yüzyılın sonuna kadar: Bu anlamda Merzifonlu Piri Baba'nın, Bektaşî geleneğinin yalnızca bir parçasını oluşturduğu söylenebilir.²⁷

Bir hikayenin sosyal fonksiyonunu tespit etmeye çalıştığımızda, kimin söylediği ve kime söylendiğini öğrenmeliyiz. Sosyal fonksiyon, hikayeyi anlatanların erkek ya da kadın, amatör ya da profesyonel olup olmamasına bağlı olarak değişmelidir. Fuat Köprülü, meddahlarla ilgili çalışmasında²⁸ onlar arasında bir kaçının derviş olduğu

gerçeğini vurgulamıştır; aslında onların söylediği hikaye türleri ile ilgili nispeten, en azından XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca belgelenen çok az veri vardır. Onların hikâyelerinin kendilerine yönelindiği toplum hakkında çok fazla şey de bilmiyoruz. Osmanlı İmparatorluğunda pek çok efsane, derviş azizlerle ilgili olarak görüldüğüne göre azizlerle ilgili hikayelerin belirli meddahların repertuarının bir bölümünü oluşturduğu düşünülebilir. Üstelik derviş tekkelerinin kütüphaneleri hatırı sayılır efsanevi metin koleksiyonları içerdiği için, böylesi kurumları toplumda yaygınlaşan pek çok hikayeden meydana gelen merkezlerin oluşturması muhtemeldir.

Merzifonlu Piri Baba'nın hikayesiyle ilgili şimdiye kadar üç nüsha bulunmuştur. Bunlardan biri, 1930'lu yıllardaki gezileri sırasında onunla karşılaşan Şükrü Akkaya tarafından çok kısa bir şekilde özetlenmiştir.²⁹ Bu an'aneye göre aziz, bir ayakkabıcının çırağı idi. Ustası Hicaz'da ibadette iken Piri Baba, ona bir tepsi sıcak helva götürmüştür. Tepsideki çiçekli desenden usta, onun malını tanımış ve dönüşünde çırağına özel bir şekilde davranmıştır. İkincisi aynı azizin Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde var olan daha uzun hikayesidir.³⁰ O, günümüze kadar gelen diğer herhangi bir versiyonda bulunmayan unsurlar içerir ve özellikle İzmir'in fethine atıfta bulunur. Sonuncusu ise İstanbul Topkapı Sarayı kütüphanesi'nde, on sekiz sayfalık azizin şimdiye kadar bilinen tam biyografisini

veren ve üzerinde tarih bulunmayan ufak bir el yazmasına sahiptir. Biraz farklı versiyonlarda Akkaya ile Evliya Çelebi tarafından anlatılan hikayeler burada tekrarlanır.³¹ İstanbul yazması, ismi Suriye'nin oğlu ya da Şamlıoğlu olan fakat Merzifon'da oturan bir kişi olması çok kuvvetle muhtemel olan Hoca İbrahim adlı kişi tarafından yazılmıştır.

Tarihsel Piri Baba'nın hayatıyla ilgili olarak (şayet böyle bir kişi varsa ve efsanevi figür de bir karışım değilse) vergi kayıtları ya da tahrir defterlerine müracaatla ulaşılabilen biraz bilgi vardır. 1. Selim dönemi boyunca derlenen arşiv kataloguna göre, üzerinde tarih bulunmayan bir el yazması, Piri Baba'nın tekkesine dair bir referans içerir. Derviş topluluğu zamanında belirli bir Şahkulu Dede adlı biri tarafından yönetilmekteydi.³² Azizin kendisine herhangi bir atfın bulunmayışından dolayı o dönemden önce ölmüş olması çok muhtemeldir. Üstelik hem Evliya Çelebi hem de Hoca İbrahim, Piri Baba'nın muhtemelen XV. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş olan Eski Hamam'ın sıcak bir odası (külhan)nda ikamet ettiğini iddia etmişlerdir. Eğer bu son iddia doğru ise, 'tarihsel Piri Baba'nın çok büyük bir ihtimalle XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olduğunu kabul etmek için bir hayli neden vardır.

Piri Baba'nın efsanevi biyografisinin ne zaman yazıldığına ve Evliya Çelebi'nin naklettiği gibi hikayenin ne tür bir ilişkiye dayandığına karar vermek,

oldukça zordur. Son iddiadan biz, azizin hayatıyla ilgili pek çok hikayenin o dönemde Merzifon'da söylenmiş olduğunu öğreniyoruz. Aslında Evliya Çelebi'nin hikayesinde ona o kadar çok yer veriliyor ki, o bir parça mahalli bir şöhrete sahip birisiymiş gibi yazarı etkiliyor. İki versiyonun çözümlemesi, bir takım meseleleri aydınlatılabilir:

1. versiyon (Hoca İbrahim)

Bölüm A: Olağanüstü olay-çırak olarak çalışması.

1- Giriş: Piri Baba'nın ailesinin arka planı ve Merzifon'a gelişi özet bir şekilde anlatılmıştır.

2- Piri Baba, suyu getirmekte gecikir. Onun ustası arz edilen açıklamayı anlamaz ve ona kızar.

3- İkinci olayın farklı bir versiyonu: Piri Baba, zemzem suyunu içmesi için ustasına getirir. Usta da, onun açıklamasına inanmadan onu cezalandırma-ya çalışır.

4- Usta, hac yolculuğu için Mekke'ye gitmek üzere gemiye biner. Kabe'de iken Piri Baba, hanımı tarafından evde hazırlanmış olan helvayı ona getirir ve olağanüstü kısa bir zamanda geri döner. Ustasının hanımı da ona inanır.

5- İki ve üçüncü olayların farklı bir versiyonu: Piri Baba, Kerbelâ'dan su getirir. Ustası tekrar onun açıklamasına inanmadığında gözlerinden biri kör olur.

6- İnsanlar, Piri Baba'nın olağanüs-

tü güçlerine inanmaya başlarlar. Ustasının hanımı önceden meydana gelen olağanüstü olayları anlatarak kocasını ikna eder.

7- Altıncı olayın farklı bir versiyonu: Piri Baba'yı Kerbalâ'da gören insanlar, onun olağanüstü seyahatlerini tasdik ederler.

8- Altı ve yedinci olayların farklı bir versiyonu: Piri Baba'nın annesi, onu bir aziz olarak kabul eder.

Bölüm B: Eski Hamam'ın azizi.

9- Piri Baba, çıplak elleriyle taşa bir çivi çakar.

10- Piri Baba, bir pikniğe katılır ve olağanüstü bir şekilde yemek pişirir.

11- Onuncu olayın farklı bir versiyonu: Piri Baba, vakitli vakitsiz olgunluk derecesine varan üzümlere sahiptir. Kerametlerin meydana gelişini ıspatlamak için bir salkım bir kenara bırakılırken, iki salkım yiyilir.

12- Piri Baba, olağanüstü güçleri sayesinde Eski Hamam'ı tamir eder.

13- Aziz, Gilan'dan gelen akıllı bir kişi tarafından arz edilen bir problemi çözer.

14- Onun hamamdaki ikameti, şikayetlere yol açar. Piri Baba, Sultan tarafından ziyaret edilir. O, hükümdara pek de geleneklere uymayan bir tarzda yaklaşır ve İstanbul'un fethini önceden haber vermek için hissettiği sözleri söyler. Sultan, ona memnun olduğunu bildirir.

15- Piri Baba, sultanın hediye teklifini reddeder.

16- Osmancık'lı Koyun Baba, Sultan'dan bağışları ister ve rakibinin bü-yüklüğünü kabul eder.

17- İstanbul'un fethi, Sultan'a bildirilir.

18- Piri Baba, inşa edilen tekkesinin bulunduğu yere sık sık gider ve orada ölür.

Bölüm C: İbadethanenin vakfı.

19- Azizin cenazesine ilgili Narince ile Merzifon arasındaki tartışmada şehirliler, üstünlüğü ellerinde tutarlar.

20- Bir vakıf kurmak konusunda resmi yardım talep etmek için İstanbul'a gönderilen Kara Baba, hedefine ulaşmadan ölür.

21- Dinî bir vakıf kurmak için yapılan mahalli baskı, azizin bir akraba ve izleyicisi olan Ali Dede'ye yansıtılır. Ali Dede, bu meseleden uzak durmaya çalışır.

22- Piri Baba'nın müdahalesi, Şamlıoğlu Hoca İbrahim'i bir fırtınada yok olmaktan kurtarır. Hoca İbrahim, azizin mezarı üzerinde bir mabet inşa etmeyi vaat eder ve onun hizmeti için de bir kız tahsis eder.

23- Tekke'nin inşaatı, 'kurucusunun ailesi'nin tespiti ve efsanenin yazılması, özet bir şekilde anlatılır ve hikaye tamamlanır.

2. versiyon (Evliya Çelebi) (esasen

1. Versiyonda 14. numaradaki ifadeye benzer)

a) Piri Baba'nın hizmetiyle ilgili şikayetler, Sultan'dan önce hamamdaki kadınlara götürülür.

b) Sultan Murat, yarısı duvarın içinde kaybolan azizi öldürmekle tehdit eder. (karşılaştırınız, I, 9)

c) Piri Baba, Sultan'ı İzmir'i fethetmeye teşvik eder.

d) O, taştan olan ekmeğin hamurlarını yoğurur ve onları Sultan'a verir. Velihaht Mehmet'e de İstanbul'un fethini önceden haber verir.

e) Kehanetler gerçekleşir, bunun üzerine de Sultan, zengin bir vakıf kurar.

Evliya Çelebi, muhtemelen Hoca İbrahim tarafından yazılan ya da ona atfedilen kitabı, -kaynaklarıyla ilgili her çeşit özgürlüğü kendisine layık gördüğü gerçeği dikkate alınsa bile- kullanmadı.³³ Bununla birlikte Piri Baba'nın hikayesi ile Hacı Bektaş'ın Vilâyetnâme'si arasında bir takım çarpıcı benzerlikler görülebilir: Piri Baba'nın Kabe'ye olağanüstü hac yolculuğu (I, 4), Hacı Bektaş tarafından benzer bir şekilde örneklendirilir.³⁴ Lokman-ı Perende, Arafat'ta ibadette iken o an evinde yapılmakta olan gözlemelerden ister. Hacı Bektaş, bu gözlemeleri ona götürme işini üstlenir. Piri Baba'nın oldukça düşük düzeyde aziz olan bir ustası olmasına karşın, Lokman olayın önemini hızla kavramıştır. O, kendisi tepsiyi öğ-

rencisinin kerametinin bir kanıtı olarak eve götürür ve dönüşünde topluluğun diğer üyelerine bildirir. Şükrü Akkaya tarafından tepsinin böylesine önemli bir rol oynadığı haber alınan hikayenin, Hoca İbrahim'in versiyonundaki durumundan öte Lokman-ı perende geleneğinden güçlü bir şekilde etkilenmiş olması muhtemeldir.

Diğer bir benzerlik de, Piri Baba'nın üzümleriyle ilgili hikayede ortaya çıkar (I, 11). Hacı Bektaş'ın Vilâyet-nâmesi'ne göre Hızır'ın eşlik ettiği aziz, bir ilkbahar döneminde Bahaeddin adlı birinin bahçesini ziyaret eder.³⁵ Ziyaretçiler, böylesine erken bir mevsimde bunu yapamayan bir kalabalık içinde kavun isterler. Hacı Bektaş, olgunlaşan ve üçüncüsünü geceleyin evine götürmek için alıkoyan şaşkın bahçıvan tarafından ikisi verilen üç kavun ortaya çıkarır. Bahaeddin, yine bu olayın manevi anlamını, Piri Baba'nın hemşerisinden daha hızlı kavrar; Azizin sadık bir taraftarı olur.

Piri Baba'nın taşı yumuşatmak için gösterdiği olağanüstü kabiliyet, hem Hoca İbrahim hem de Hacı Bektaş'ın hikayesindeki benzerliklere sahip olan Evliya Çelebi'nin versiyonlarında anlatılır. (I, 9; II, b, d) Sonuncu aziz, inzivaya çekildiği yerde (çilehane) yumruğuyla duvara vurarak bir pencere açar.³⁶ Daha öte benzerlikler, Hacı Bektaş'ın dişlerinin izlerinden Seyyit Gazi tekkesine, Hz. Muhammed'in damadı Ali'nin ya da diğer bazı azizlerin

ayak izlerinin bulunduğu ve hâlâ gösterilmekte olan önemli sayıda yerlere kadar mahalli Anadolu efsanelerinde bulunabilir.³⁷ Vilâyet-nâme'nin diğer bölümünde Hacı Bektaş'ı sanki salataymış gibi kayayı keserken buluruz.³⁸

Fakat şüphesiz ki en önemli benzerlik, kabul edildiği gibi Hacı İbrahim'i bir tekke yapmak için harekete geçiren bir fırtınadan olağanüstü bir şekilde kurtarıyla (I, 22) ilgilidir.³⁹ Vilâyet-nâme içinde bu hikaye, her ne kadar zaviyenin kuruluşuyla ilgili değilse de, üç kez geçer. Daha doğrusu bu şekilde kurtulan gemicilerden biri olan bir tüccar, azize dindarane bir bağış olarak önemli miktarda para takdim etmek suretiyle minnettarlığını gösterir. Diğeri, Kara Reis isimli bir deniz kaptanı da, Hacı Bektaş'ın derviş halkasına katılır. Bununla birlikte Piri Baba'dan farklı olarak Hacı Bektaş, bir hayvanın kalıbı içine giren olağanüstü olaylarda bulunmaz: Bir defa o, kılığını değiştirmeksizin gözükür, ikinci hadisedeyken de tamamen çıplak bir derviş şeklini alır.⁴⁰ Diğer yandan Piri Baba, Hoca İbrahim tarafından bir güvercin olarak görülürse de bu gelenek, fırtınadan kurtarma hikayesinin Hacı Bektaş'ın Rum dervişleriyle görüştüğü hadiseyle karışmasından meydana gelmiş olabilir. Bu yüzden bir güvercin kılığında görünerek Hacı Bektaş, tanınmış azizlerin mukavemetini yener ve onların arazisinde yerleşmeye karar verir.⁴¹

Bu benzerlikler, Piri Baba'nın kera-

metlerini anlatan insanların aslında doğrudan doğruya Vilâyet-nâme'yi tanımış olduklarını tam manasıyla ispatlamaz. İki hikayeyi derleyenlerin aynı çevrede geçerli olan gelenekleri basit bir şekilde kullanmış olmaları, akla daha uygundur. Fakat Hacı Bektaş'ın hikayesinin bilgisi daha uygundur. Şayet böyle ise bu hikayenin derlendiği süreç, Piri Baba'nın menakıb-namesi'nin yazılması için bir bitiş noktası oluşturacaktır. ⁴²

Piri Baba'nın hikayesi ile Abdal Musa, Kızıl Deli, Hacım Sultan ya da Şücaeddin Baba'yla ilgili olanlar gibi Bektaşî geleneğine ait olan diğer meşhur efsanevi metinler arasındaki benzerlikler, çok daha az önemlidir. Hacım Sultan, Hacı Bektaş'ın istediği vakit bir güvercin şekline dönüşme gücünü paylaşır ve Şücaeddin Baba'da varlıklı müritlerinden biri tarafından kendisine takdir edilen hediyeleri geri çevirirken, olağanüstü bir şekilde taşın yumuşatılması, Seyyit Ali Sultan ya da Kızıl Deli'nin efsanesinde de geçer. ⁴³ Bununla beraber ilkinin ismi belli olan iki hikaye de, doğrudan doğruya Hacı Bektaş'ın Vilâyet-nâmesi'nden gelmiş ve üçüncüsü de derviş azizlerin biyografilerinde hemen hemen evrensel bir durumdadır. ⁴⁴ Bu yüzden bunu bu efsanelerle karşılaştırmak, Merzifon azizinin hikayesinin geçtiği tarihle ilgili bize yardımcı olacak şekilde bilgilerimize bir şey kazandırmaz.

Hoca İbrahim'in iddiaları tüm cid-

diyetiyle ele alınacak olursa, Piri Baba menakıb-namesi'nin onun ölümünden uzun zaman sonra yazılmamış olması gerekir. Yazara göre Piri Baba'nın hikayesinin, o vakte kadar çok yaşlı olmasına rağmen yeğeni hayatta iken vuku bulduğu farz olunan tekkenin inşasıyla yakın bir şekilde ilişkisi vardır. Tekke, yaklaşık olarak 1520 yılında çalıştığından dolayı, hikayenin asıl versiyonu en geç bu yıllarda yazılmış olmalıdır. ⁴⁵ Fakat bu sonuç, çeşitli yönlerden belirsiz kalır. Metnin dili, XVI. yüzyılın ilk yarısından ziyade XVII. yüzyıla işaret eder. ⁴⁶ Tabii ki bu durum değerlendirmesi, sonraki uyarlamadan kaynaklanırken ilk yazıldığı dönemde ona olan güven de tam olarak artmaz. Üstelik Şamlıoğlu Hoca İbrahim, diyelim ki XVII. yüzyılda gerçekten tekkeyi tamir masraflarını karşılamış olsaydı, o kendi hedeflerini gerçekleştirmek için menakıb-name'nin yeniden yazımında da bir hisse sahibi olabilirdi. Bu şartlar altında Evliya Çelebi'nin rivayetinin yaklaşık 1650'li yıllarda geçmiş olan hikayenin oldukça gelişmiş bir versiyonunu bize vermesi, şanstır. Onun varlığına bağlı olarak gerçekten Hoca İbrahim'in yazdığı haliyle problem, zorlayıcı olmaktan çıkar. Menakıb-name'de ifade edilen İstanbul'un fethi gibi muhtemel yazım tarihleri arasında ilk ve en son olanı, yaklaşık olarak birbirinden ayrı iki yüzyıla uzanır.

Piri Baba'nın hikayesinde gösterildiği şekliyle sosyal yapının özellikleri, uygun bir şekilde aşağıdaki başlıklar al-

tında gruplara ayrılabilir: Aile ilişkileri, aile dışında şehrin sosyal yapısı ve halk dini. Yine de bu konuları tartıştığımızda hayali bir hikaye ile meşgul olduğumuzu ve bazı ifadelerin hikayeyi anlatan kuşatan gerçeklerden ziyade onun zihninde yer etmiş imajları yansıtabileceğini de unutmamalıyız. Aile hayatı ile ilgili mütalaalar, şimdiye kadar çok sınırlı bilgi sahibi olduğumuz bir konu olması dolayısıyla oldukça önemlidir.⁴⁷

Piri Baba'nın hikayesi, annesinin onu Merzifon'a götürmesi ve usta yanına çırak olarak vermesiyle başlar. Bu ise bu konuda onu, muhtemelen kocasından öncelikli hale getirir. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu yurttaşları, genellikle 'Y nin oğlu (kızı) X' olarak teşhis ediliyorduydu da hikaye, Piri Baba'nın babasına hiç referansta bulunmaz. Piri Baba'nın annesi hikayede bir kez daha geçer: Toplum nezdinde zaten tanınmış olan azizin olağanüstü güçlerinden sonra o, oğlunun özel yeteneklerini kabul eder ve kendini onun himayesine adar.⁴⁸

Aile yaşamının diğer boyutuna Piri Baba'nın çıraklığı anlatıldığında temas edilmiştir. Artık çocuk, babasıyla kalmıyor fakat ustasının evinde yaşıyordu. Ondan orada yalnızca ustasının emirlerine değil, ustasının hanımının emirlerine de itaat etmesi bekleniyordu. Evden yiyecek ya da çeşmeden su götürmek, belki de alışılmış günlük bir işti ve sadece bu özellikler bile hikayede ye-

terince vurgulanmıştır. Aile içinde ustanın hanımının görüşü, değer verilmesi gereken bir şey olarak görünüyordu. O sadece Piri Baba'nın olağanüstü güçlerini ilk kabul eden kişi olmakla kalmamış, tembel ve hayal gücünün üzerinde yaratıcı olan çırakla değil de genç bir azizle muhatap olan kocasını da ikna etmiştir.⁴⁹ Hz. Muhammed'in ilk hanımı ve ilk taraftarlarından biri olan Hatice'nin rolünün, hikayenin yazarı için bu rolde bir kadını tasarlamayı daha kolay hale getirmiş olması mümkündür.

Evliya Çelebi'nin hikayesi, kadın ve aile ilgili başka bir takım özellikler ortaya koyar. Hoca İbrahim'im versiyonunda aziz, Eski Hamam'da sade bir şekilde yaşıyor görünürken, Evliya Çelebi onu umumi hamamda bir hizmetçi olarak çalışıyor göstermiştir.⁵⁰ Orada o, kadın müşterileri sabun ve sert bir kumaşla yıkamıştır. Ayrıca henüz doğmamış olan çocukların cinsiyetini önceden haber vermiş ve doğacak çocukların isimleriyle ilgili arayış içindeki annelere öğüt vermiştir. Tüm bu hadiseler, şehrin tanınmış kişileri itiraz etmeye başlamadan önce çok ilerde bir dönemde ortaya çıkmıştır. Hoca İbrahim'in versiyonunda en azından Piri Baba'nın azizliğinden dolayı ikna olduğu iddia edilen ve kolayca anlaşılabilen genel prensiplerden dolayı sadece protesto edildiği düşünülen Sultan'dan önce mühim bazı vatandaşlar bu hususla ilgili şikayette bulunuyorlar. Piri Baba'nın tavrından dolayı haklı

çıkması, bir takım sebeplerden dolayıdır. Hamile kadınlar, -ona şöyle söylenir- pek çok yüksek ulemayı doğurduğundan dolayı inancın kuluçkaya yatmış kısrakları olarak düşünülmelidir. O, kendisini kısrakları yıkayan ve onları iyi durumda muhafaza eden bir ahır hizmetçisi olarak düşünülmüş olmalıdır. Piri Baba'nın şöhretini mukaddes bir budala olarak kazanmış olduğu yönündeki değerlendirmelerle bu muhtemel hale gelmiştir.⁵¹

Aileden daha geniş olan topluma geçerken, usta ile çırak arasındaki ilişkiyle ilgili bir takım gözlemlere ulaşabiliriz. Ustanın bir çırağı dövmedeki haklılığı, Piri Baba ile hizmet ettiği Merzifon kunduracısı arasındaki çeşitli hadiselerin açık bir şekilde arka planını oluşturur. Bununla birlikte çocuğun olağanüstü güçlerinden şimdiye kadar kimsenin farkında olmadığı bir dönemde kunduracının gücü de sınırsız bir şekilde tasvir edilmemiştir. Piri bir defasında diğer insanların araya girmesinden dolayı dövülmekten kurtulmuştur. Bu insanların kimliğiyle ilgili hiçbir şey söylenemez fakat tahminen onlar komşularıydılar ve Merzifon kunduracıları az veya çok bir yerde toplanmışlarsa, onlar da ustaların yakın arkadaşları olmuşlardır.⁵² Böyle bir bağlamda ne şekli bir esnaf birliği yapısına, ne de orada geçerli olan geleneklere dair hiç bir bulgu içermeyen esnaf arasında, böylesine bir yaşam hikayesinin bulunması, dikkat çekicidir.

Metin, esnaftan başka ulemadan da bir kaç kez bahseder. Dar anlamda Bektaşî geleneğine ait olan pek çok hikayeden farklı olarak toplumun tanınmış din önderleri, makul bir saygı ile karşılaşmışlardır.⁵³ Piri Baba, Sultan tarafından kendisine takdim edilen hediyeleri geri çevirdiği zaman, onların kendisi yerine mahalli ulema'ya verilmesini önerir ki, onlar belki kendi kurtuluşu için dua ederler.⁵⁴ Piri Baba, aynı zamanda ulemayı bilgi yönünden geride bırakmayı da başarmıştır. Bu durum, Amasya ulemasını zor bir dini problemle karşı karşıya getiren Gilan'lı bir alimin hikayesinde gösterilmiştir.⁵⁵ O, bir cevap alamadığı için de aynı düzeyde zihinlerini karıştırmış olduğu mahalli bilgi sahibi insanların bulunduğu Merzifon'a gitti. Bununla birlikte Piri Baba, ulemanın onurunu kurtarmak için alışılmışın dışına çıktı. Aslında o, Gilan'lı alimle doğrudan herhangi bir ilişkiye bile girmedi. O, soruyu azize yönelten mahalli dini liderlerden biri idi ve ikincisinden hadiseyle ilgili sessiz kalması istendiğinde böyle yapma konusunda herhangi bir tereddüt göstermedi.

Hoca İbrahim tarafından anlatıldığı gibi hikayeye göre Piri Baba, belli bir tarikata bağlı değildi.⁵⁶ Hacı Bektaş'ın hikayesi, muhtemelen Piri Baba'nın hayat hikayesini etkilediği halde bu hikaye, herhangi bir şekilde bu iki azizle de ilişki kurmaz. Anadolu'nun diğer kaynaklarından öğrenilen azizleri arasında Piri Baba'nın, yalnızca Os-

mançık kasabasının yakınında bulunan mabedin koruyucusu olan Koyun Baba ile bir takım ilişkiler içinde olduğu düşünülmüştür. Bu ilişkinin hakim özelliği olarak rekabet gösterilmiş ve Koyun Baba'da hikayenin kahramanına manevi bakımdan daha alt derecede bir yardımcı olarak tasarlanmıştır.⁵⁷ Piri Baba, Sultan tarafından kendisine takdim edilen hediyeleri reddedip, bazı müritleri de biraz tereddüt gösterdiğinde, buna epeyce kızarken; Koyun Baba, altın ile vakıf arazileri ve dervişler için yapılan yünlü dokumaların yöneticiliğini istemekle tasvir edilmiştir. Bu rekabetlerin çoğu, belki de iki mabedin birbirine çok yakın oluşuna bağlanmalıdır.

Fakat Koyun Baba, Balkanların başlıca kolonizatör dervişlerinden biri olan Otman Baba'nın bir izleyicisi olarak düşünüldüğünden iki derviş lideri arasındaki genel dünya görüşü bağlamındaki farklılıklara ve bugüne kadar gözden kaçan ayrıntılara dikkat çekmek için hikayenin kurgulanmış olması da mümkündür. Şayet bu tahmin bütünüyle gerçeğe uygun ise, Piri Baba'nın hikayesinin yazarının, onu davranışının görünürdeki tuhaflığına rağmen oldukça ılımlı bir figür olarak tasvir etmeyi düşünmüş olması da mümkündür.

Bununla birlikte ulemaya saygı, bir çok sünni tarafından paylaşılan bir tutum olan Ali ve ailesine hürmete engel olmamıştır.⁵⁸ Piri Baba'nın Mekke'ye ilk olağanüstü hac ziyareti ile

ikinci seyahati olan Kerbela'daki İmam Hüseyin mabedine gidişi arasında açık bir benzerlik tespit edilir. Üstelik bu, alçakgönüllü bir kunduracının, cemaat dışındaki kimselerce ilk olarak bilinen ve mahalli bir ün sahibi olarak tespit edilen çırağının ikinci hac seyahatiydi.

Eğer Piri Baba, bu dünyadaki iktidar sahipleriyle arasındaki mesafeyi koruyabilseydi, Sultan'ın sarayında çok yüksek düşünce içinde olmaması da mümkündür. Hikaye, Piri Baba'nın hükümdardan herhangi bir hediye ya da iyilik talep etmeyi istemediğini vurgularken, bu aynı zamanda vaziyeti kurtaran bir oyundan başka bir şey de olmayabilir.⁵⁹ Aziz'in ölümünden sonra müridi Kara Baba, Sultan Mehmet'ten bir vakıf kuruluşuna yardımcı olmasını rica etmek için İstanbul'a gittiğinde o, beklemeye devam etmiş ve umulan hediyeleri almadan ölmüştür. Bütün vatandaşların ve özellikle de Hoca İbrahim'in çabalarından dolayı sonunda bir tekke ve anıtmezar yapılmıştır.

Hikayeye göre Sultan tarafından gösterilen hürmetkar bir tavırla ilgili ifade edilen bir açıklama yoktur. Fakat yalnızca Evliya Çelebi'nin naklettiği bir pasaj, biraz daha fazla konuyu anlamamıza yardım edebilir. Piri Baba, Eski Hamam'da kadınlara hizmet ettiğini açığa vurduğunda, yörenin ileri gelenleri onla ilgili genellikle heterodoks dervişler için söylenen bir sıfatı, özellikle ışık terimini kullanmışlardır.⁶⁰ Şu an Çorum, Amasya ve

Merzifon sahası, kızılbaş toplumunun merkeziydi ve popüler heterodoksi de, köylü ve göçebelerle sınırlı olmayıp şehirli ticaret esnafı arasında da taraftara sahipti.⁶¹ Bu şartlar altında Piri Baba'ya ılımlılık iddiasına rağmen başkent uleması tarafından bir takım kuşularla bakılmış olması, gerçekten mümkündür.

Piri Baba'nın şaşılabilecek başarıları arasında misyoner faaliyetleriyle ilgili herhangi bir hikaye nakledilmemiştir. Bu, putperest ya da başkalarını hidayete yönlendirme ve onlara karşı savaşma gibi Anadolu ve Balkanların bir çok büyük derviş azizleri⁶² tarafından yapılan kahramanca işlerin bir parçasını oldukça dikkat çekici bir şekilde oluşturmuştur. Üstelik XVI. yüzyılın başlarında Merzifon, önemli bir hıristiyan nüfusa sahipti.⁶³ İfade edilen bu şartlar ve Piri Baba'nın bu alandaki pasifliği, misyonerliği arzu ettiği dönemi geçmiş ve ulaşılan belirli bir dengeyi gösteren işaret şeklinde anlaşılabilir. Aslında bu olayın zamanın neresinde olduğunu tam olarak bilmiyoruz.

Evelyne Patlagean tarafından araştırılan Bizans hikayelerine kıyasla Piri Baba'nın hikayesinde tasvir edildiği şekliyle kent toplumu, nisbi bir şekilde istikrarlı ve güvenli görünür. Bu durum, şayet Hacı Bektaş ile Hacı Sultan'ın hikayelerinde tasvir edildiği gibi açık kırsal alanla mukayese edersek doğrudur. Bizans azizlerine ait hikayelerde

yaygın olduğu suretle cin ve şeytan gibi varlıklar, Piri Baba'nın hikayesinde yoktur ve bununla beraber dürüst paylaşım yapan hırsızlar, kavgacı dervişler, zorba hükümdarlar ve etrafa korku saçan yöneticilere sahip olan diğer iki hikayede de bunlar, nisbeten azdır. Aynı zamanda Merzifonlu azizin yaşam hikayesi, halkının ahlaki yönden gelişmesiyle de fazla ilgili görünmez. Hacı Bektaş'ın Vilâyet-nâmesi örnek niteliğinde olan davranış kalıplarını okuyucu ya da dinleyiciye anlatan sahneler konusunda oldukça zenginken⁶⁴, hikaye bu hususta muhtemel modelinden ayrılır. Piri Baba'nın hikayesinde bu türün tek örneği, onun Sultan'ın hediyelerini geri çevirdiği olaydır. Bu bağlamda Merzifon esnafının, mahalli azizlerinden vaaz ederek kendilerini teşvik etmesini ya da açık bir örnek olmasını beklememeleri de mümkündür.

Mahalli nüfusun gözünde bir azizin en önemli fonksiyonu, keramet gösterebilmesiydi. Onun bazı hayret verici başarıları, azizin taştan ekmeğe yoğurması, hamile kadınların bakımıyla meşgul olması ve henüz doğmamış çocukların isim ve cinsiyetleriyle ilgilenmesi gibi hayatta kalmak için temel ihtiyaçlara sahip olmayı gerektiriyordu. Fakat aziz, kızartılmış et, üzüm ve helva gibi hayatı kolaylaştıran belli şeyleri de tedarik edebilmiştir.⁶⁵ Bundan başka biz, onun pek çok alçakgönüllü şehirlinin masraf yapmadan gerçekleştirmeyi isteyebildiği Mekke ve Kerbelâ'yı ziyaret etme girişiminde bulunduğunu

görüyoruz. Hayatta kalmak için asgari ihtiyaçların ötesinde olan şeylerle ilgili olan bu ilgi, Piri Baba'nın çıplak elleriyle duvara çivi çakmasıyla gerçekleştirildiği sebepsiz bir gücün başarısıyla tasvir edilmiştir.⁶⁶

Hatırı sayılır herhangi bir keramet göstericisi, geleceği görebilmelidir. Piri Baba da, İstanbul'un fethini önceden haber vererek kabiliyetini ispatlamıştır. Ayrıca en azından Evliya 'Çelebi'ye göre arazisi düzeltilmiş olduğu tahmin edilen⁶⁷ Eski Hamam'ın bir tür koruyucu ruhu olarak görev yapmıştır. Belki de bu koruyucu niteliklerinden dolayı ölümünden hemen sonra doğduğu köyün halkı kendisine sahip çıkmak için Merzifon'a gelmişti ve hararetli bir tartışmadan sonra da hamamı idare etmeyi üstlenen şehirli de yalnızca onlardı.⁶⁸ Ona işaret eden tüm bu özellikler, şehir toplumunun birliği ile ister köylü ister yakın şehir halkları hatta Sultan'ın kendisi olsun, dışarıdan olan tüm herkese karşı bu birliğin şerefini artırmanın daimi bir sembolü olarak kalacaktır.

DİPNOTLAR

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (XXXII, İst., 1979, s. 653-676)'nde "The Life Story of an Urban Saint in The Ottoman Empire: Piri Baba of Merzifon", adıyla yayımlanan İngilizce makalenin çevirisidir.

** Prof. Dr., Münih Ludvig Maximilians Üniversitesi, Osmanlı Araştırmaları Bölümü, Öğretim Üyesi.

*** Araş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

1 Bu çalışmada Sosyal Antropoloji'nin kategorilerine girmeyi hedefleyen herhangi bir teşebbüs yoktur.

2 Özellikle bkz., Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank., 1966; ayrıca "Abdal Musa", Türk Kültürü, XI, 4, nr. 124, (Şubat 1973), s. 198-207.

3 Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, İst., 1961.

4 Diğerleri içinde özellikle bkz., H. Joachim Kissling, "Das Menâqybnâme Scheich Bedr ed-Dîn's, des Sohnes des Richters von Samâvnâ", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 100 (N.F. 25, 1950), s. 112-175; ve "Sa'ban Veli und die Safbâniyye", Serta Monacensia, Leiden, 1952, ss. 86-109.

5 Bkz., Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., LXXVI-II, Ank., 1967; ve aynı yazarın Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., LXXXI, Ank., 1968.

6 Robert Lopez, "Trade in Seventh Century Byzantium", Dumbarton Oaks Paper, 13, (1959), 76, s. 79-83.

7 Evelyne Patlagean, "A Byzance:

- Ancienne hagiographie et histoire sociale", *Annales ESC*, 23, (1968), s. 106-126; " 'Economie paysanne' et féodalité byzantine", *Annales ESC*, 30, (1975), s. 1371-1396; ayrıca onun *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance, IV-VII siècles* isimli kitabı, bu çalışma hazırlanırken mevcut değildi.
- 8 Henri Pirenne, *Medieval Cities*, (Garden City, N.Y., 1956), s.82-88.
- 9 Bu tür bir edebi biçim için bkz., George Sampson, R. C. Churchill, *The Concise Cambridge History of English Literature*, Cambridge, 1970, s. 34.
- 10 E_-_aқиқ en-no'manijje von Ta_köprüzâde, enthaltend die Biographien der türkischen und im Osmanischen Reiche wirkenden Gelehrten, Derwish Scheih's und Ärzte von der Regierung Sultân 'Otmân's bis zu der Sülaimân's des Grossen, Çev. O. Rescher, İst., 1927.
- 11 Özellikle bkz., Patlagean, "Byzance", s. 110, 111; Jan Vancina, *Oral Tradition, A Study in Historical Methodology*, tr. H. Wright, Chicago, 1965, s. 102, 157.
- 12 Abdülbakî Gölpınarlı'nın Hacı Bektaş'ın efsanesiyle ilgili yayınına yazmış olduğu giriş kısmına bakınız: *Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli "Vilâyet-name"*, Haz. Abdülbakî Gölpınarlı, İst. 1958, s. XXVI vd.
- 13 Vansina, s. 3.
- 14 Vansina, s. 144, 159.
- 15 Sosyal fonksiyon problemiyle ilgili olarak bkz., Vansina, s. 12-13; şu anki çalışmaya işaret eden *Seyahatname*'nin ilgili kısmı, 2. cildin bir bölümünü teşkil eder, fakat bu da, yayınlanmış nüshadan geniş ölçüde eksiktir. Bunu Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki el yazması nüsha ile karşılaştırınız (*Seyahatname*, Bağdat Köşkü, 304, s. 346-349). Özet bir tanımlama için bkz., Fehmi Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Kataloğu*, (İst., 1961), I, Din, Tarih, Bilimler, 456, nr. 1381.
- 16 Belirli bir yere bağlanan Bizans efsaneleri için Bkz., Patlagean, "Byzance", s. 108; ayrıca Eski Hamam'ın mahiyetiyle ilgili olarak bkz., Besim Darkot, "Merzifon", İ.A., VII, İst., Trz., s. 785-787. Evliya Çelebi'ye göre hamam, "Çelebi Mehmet Hamamı" diye adlandırılır. Evliya Çelebi, burada Eski Hamam olarak da bilinen Çelebi Sultan Mehmet Hamamı'na işaret eder. (*Seyahatname*, Bağdat Köşkü, 304, s. 346b)
- Diğer yandan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından isimsiz bir şekilde yayınlanan *Türkiye Vakıf Abideleri* (Ank., 1972), Merzifon'da XVII. yüzyıldan önce yalnızca tek bir hamam bulunduğunu ve onunda 1388 yılında yani Sultan I. Murat'ın son yıllarında yapıldığını ifade eder. (s. 318 vd.). Bu eser, Çelebi Mehmet tarafından 1414-1415 yıllarında inşa

- ettirilen cami ve medrese ile ilgili bilgi verirken hamam, külliye'nin içinde değildir fakat basit bir şekilde Çifte Hamam olarak işaret edilmiştir.
- 17 Yukarıda ifade edilen Çelebi Mehmet Medresesi'nden başka XVI. yüzyıl sonlarına doğru Merzifon, hakkında hiç bir bilgi bulunmayan Devlet Hatun Medresesi isimli bir okula sahiptir. (Bkz., Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defterleri, c. 41, s. 250, nr. 545) Piri Baba'nın hikayesi, bu okullardan herhangi biriyle ilgili bir şey söylemez.
- 18 Bununla beraber Bektaşilerin asıl taraftarları, acemi oğlan ile pek çoğu devşirme olan yeniçerilerdi ve bu yüzden de ilk çevrelerinden koparılmışlardı. Modern Kahire'nin yoksul kesimlerini daha cezbeli tarikatların etkilemesi için bkz., Michael Gilsenan, *Saint and Sufi in Modern Egypt, An Essay in the Sociology of Religion*, Oxford Monographs on Social Anthropology, Oxford, 1973.
- 19 Bu hikayenin bir dereceye kadar edebi bir Osmanlıca'ya dönüştürülmüş bir versiyonu (1313/1895-96 tarihli el yazması), Hacı Bektaş'ta derviş topluluğunun kütüphanesinin bir bölümünü oluşturmuştur. (Bugün Ankara Cebeci Semt Kütüphanesi'ndedir). Ayrıca bkz., Irène Beldiceanu-Steinherr, "La vita de Seyyid 'Ali Sultân et la conquête de la Thrace par les Turcs" in: *Proceedings of The Twenty-Seventh International Congress of Orientalists*, Ann Arbor, Michigan, 13-19th August 1967, Wiesbaden, 1971, s. 275-276.
- 20 Şamlıoğlu Hoca İbrahim tarafından yazılan Piri Baba Menakıb-namesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kütüphanesi, nr. 1313 (Şu an Menakıb-name olarak özetlenmiş şekilde yazan Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, s. 379, nr. 1177), s. 16 a/b. Burada Topkapı Sarayı Müzesindeki yetkililere bir mikrofilm örneğine sahip olmamdaki katkılarından dolayı teşekkür ederim.
- 21 Vilâyet-nâme, haz. Gölpınarlı, s. 65, 125.
- 22 Tarikatın bu kolu, çoğunlukla Balım Sultan'ı akla getirmiştir, bkz., Fuat Köprülü, "Hacı Bektaş", *İ. A.*, II, İst., 1979, ss. 461-464.
- 23 Menakıb-name, s. 16a.
- 24 Menakıb-name, s. 15b-16a.
- 25 Bu tartışmalarla ilgili dokümanlar için bkz., Başbakanlık Arşivi, Cevdet Evkaf Bölümü, nr. 2533, 32169.
- 26 Bu sürecin detaylı bir açıklaması için bkz., M. Fuat Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Ortaçağ ve Yeniçağ Türklerinin Halk Kültürü Üzerine Coğrafya, Etnoğrafya, Etnoloji, Tarih ve Edebiyat Lügatı, "Abdal" maddesi, I, İst., 1935.
- 27 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Bağdat Köşkü 304, s. 347b, Hacı Bektaş'la Piri Baba arasında bağlantı kurar ve Hoca Ahmet Yesevî'nin izniyle Horasan'dan Anadolu'ya bu iki azizin de beraber geldiğini iddia eder.

- 28 Fuat Köprülü, "Türklerde Halk Hikayeciliğine Ait Maddeler, Meddahlar", Edebiyat Araştırmaları, I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1966, s. 391 vd.; bir örnek için bkz., Orhan Köprülü, "Velâyet-nâme-i Sultan Şücaeddin", Türkiyat Mecmuası, XVII, (1972), ss. 177-184.
- 29 M. Şükrü Akkaya, Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ank., 1934, s. 47.
- 30 Bkz., 15 ve 16. notlar.
- 31 Bkz., 20. not.
- 32 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir (TT) bölümü, nr. 90, s. 153, yalnızca Şahkulu Dede b. Bayezit'in zaviyenin şeyhi olduğunu ifade eder. Ne Şahkulu ne de Bayezit, menakıb-name'de bulunmadığından dolayı, bunun XVI. yüzyıl başlarında artık hayatta olmayan Piri Baba'nın o anki izleyicileri tarafından yürütülmesi mümkündür.
- Daha fazla bilgi Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TK), Kuyüdü Kadîme bölümünde olan geç dönem bir kayıta bulunabilir. Bu kayıt, 982-983/1574-1576 yıllarında Rum vilayetini anlatan serilerin bir bölümünü oluşturur. Şeyh olarak da tekrar aynı Şahkulu b. Bayezit kaydedilir. (TK 34, s. 12a) Bununla birlikte aynı kişinin elli yılın üzerinde şeyh olarak kalması mümkün olmadığına göre bu bilgi, eskimiş olmalıdır. Avânız-ı Divâniye ve Tekâlîf-i Örfiye gibi köylü vergilerinden resmi olarak muaf olan diğer yedi derviş, 1570'li yıllarda

yaşamış olmalıydılar. Onların ikisi, Şahkulu'nun çocukları, biri ise Ali'nin oğlu idi. Fakat ikinci ismin, Piri Baba'nın yeğeni Ali Dede'nin torunu olmasıyla belli bir popülaritesi vardır.

Vakıf arazileri olarak zaviyeler, varlıklı vatandaşların istemelerinden dolayı sanki bağışlanmış gibi gösterişsiz boyutları olan bazı tarım arazilerine sahip olmuştur. Bu açıklamadaki hiç bir şey, tekkenin büyük bir yayılma potansiyeline sahip olduğuna işaret etmez. Bununla beraber Evliya Çelebi, yaşadığı dönemde tekkenin çok sayıda binasının olduğunu ve Osmanlık'taki zengin Koyun Baba gibi vakıflardan daha etkili olduğunu iddia eder. (Seyahatname, Bağdat Köşkü 304, s. 347b) Bu ne kadar saf bir konuşma ise de, tabii ki bunu söylemek mümkün değildir ve biz Evliya Çelebi'nin ikamet eden 200 dervişle ilgili iddiasını kontrol edecek herhangi bir imkana sahip değiliz. Fakat XVII. yüzyılın ilk yarısı boyunca tekkenin gözle görülebilir bir gelişme göstermiş olduğu da açıktır.

- 33 Evliya Çelebi'nin kullandığı kaynaklarla ilgili olarak bkz., Meşkure Eren, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerine Bir Araştırma, İst., 1960, s. 32 vd.
- 34 Menakıb-name, s. 3a vd.; Vilâyet-nâme, haz. Gölpinarlı, s. 6-7.
- 35 Menakıb-name, s. 8a ; Vilâyet-nâme, haz. Gölpinarlı, s. 22-23.
- 36 Menakıb-name, s. 6b; Vilâyet-nâme, haz. Gölpinarlı, s. 38.

- 37 Tanyu, İnançlar, s. 76,108 ve başka yerlerde.
- 38 Vilâyet-nâme, haz. Gölpınarlı, s. 34.
- 39 Menakıb-name, s. 15a/b; Vilâyet-nâme, haz. Gölpınarlı, s. 69-71, 77.
- 40 Vilâyet-nâme, haz. Gölpınarlı, s. 71; üçüncü hadisede Hacı Bektaş, batma tehlikesi içinde olan bir gemiyi kurtarmak için Hızır'ı gönderir.
- 41 Vilâyet-nâme, haz. Gölpınarlı, s. 18.
- 42 Vilâyet-nâme'nin girişinde Gölpınarlı (s. XXV), onun mevcut şeklinin XV. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığını ileri sürer. Aynı istikamete işaret eden diğer gösterge, Osmancık'ta Koyun Baba tekkesinin kuruluş tarihi ile ilgilidir. Neşet Köseoğlu'nun "Osmancık'ta Üç Kitabe", (Çorumlu, I, 5, (1938) s. 154-157) isimli yazısına göre Koyun Baba, 1468-1469 yıllarında ölmüş ve türbesi de ertesi yıl inşa edilmiştir. Piri Baba ile Koyun Baba arasındaki ilişki, tamamıyla hayali olmakla beraber Koyun Baba, XV. yüzyılın ikinci yarısından çok önce yazılamamış hadiseyi içeren tüm araçlarda ifade edilir.
- 43 Abdal Musa için 2. dipnota bkz., ayrıca Fuat Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", Türkiyat Mecmuası, VI, (1939), s. 13-40; Kızıl Deli hakkında Cebeci Semt kütüphanesindeki 29. Sayfayı kopyalayınız; Hacım Sultan'la ilgili olarak bkz., Rudolf Tschudi, Das Vilâjet-nâme des Hâdschim Sultan, Eine türkische Heiligenlegende, Berlin, 1914, s. 22;
- Şücaeddin Baba'yla ilgili olarak bkz., Köprülü, "Velâyet-nâme", s. 180.
- 44 Bir azizin kadınlar hamamını ziyaret edişi, Bizans'a ait azizlerle ilgili hikayelerde de geçer. Bkz., Evelyne Patlagean, "Limitation de la fécondité à Byzance", Annales ESC, 24, (1969), s. 1353-1369.
- 45 Hoca İbrahim'in iddiasına göre o, tarihi ifade eden bir deyime sahipti ve güvercin imajı, Piri Baba'nın anıtmezarının girişine yapılmıştı. Bununla birlikte son bir ziyarette bu çalışmanın yazarı, ikisinden birini ya da ötekini bulamadı. Tekke'de türbeden başka yalnızca modern yapılar görülebilir. Bu da türbeler hariç tutulursa Sultan II. Mahmut, 1826 yılında Bektaşî tarikatını kapattığı zaman düzenli bir şekilde ortadan kaldırılan Bektaşî tekkelerinin yapılarından dolayı şaşkıncı değildir. (Bunların bir çoğu arasında bir örnek olarak bkz., Başvekâlet Arşivi, Cevdet Evkaf bölümü, nr. 13680).
20. yüzyılın ilk yıllarında önemli bir restorasyon geçirmiş olduğu anlaşılan Piri Baba türbesiyle ilgili literatürü mahallileştirmek mümkün değildir. Mabedin yakınındaki mezarların çoğu, herhangi bir yazıt göstermez; bununla beraber onlardan biri, el-hacc Yusuf Baba'ya ait olup 1208/1793-94 tarihlidir. Diğer bir taşta da, bir Bektaşî tacı giydirilmiş olup, 1233/1817-18 tarihli çok aşınmış bir kitabeyi üzerinde bulundurur.

Diğer bir bilgi parçası da ilk bakışta, çıkmaz bir sokağa dönüşmüş olan böyle bir tarihlendirmenin amaçları için faydalı görünür. Molla Ali, Gilan'lı bir alimin sorularını cevaplayamayınca Hamit adlı birinin camisinde ilham almak için ibadet yapmaya gider. Bununla beraber Türkiye Vakıf Abideleri'ndeki Merzifon tavsifi, o vakte kadar herhangi bir cami olduğunu ifade etmez. Tahrir kayıtlarında da ondan sonra böyle bir şekilde adlandırılan bir mahalle de bulamayız. (TT 90, s. 137 vd., TT 387, s. 386) Bu durum, mevcut olmayan bir ibadet yerine işaret etmek için herhangi bir nedenin olmamış olduğu gerçeği gibi oldukça talihsiz bir durumdur; öyle ki onun yapılış tarihi, mükemmel bir başlangıç noktası oluşturacaktır.

Daima hünerli olan Evliya Çelebi, Piri Baba'nın Sultan Orhan devrinden II. Mehmet devrine kadar fevkalade uzun bir yaşam sürdüğünü öne sürerek tüm bu can sıkıcı problemleri çözer. Piri Baba'nın Eski Hamam'da karşılaştığı Sultan'ı Evliya Çelebi, Fatih Mehmet'in babası olan Murat olarak teşhis ederken Hoca İbrahim tarafından da Mehmet olarak adlandırılır. Bu yüzden mahalli geleneğin Piri Baba'yı I. Mehmet, II. Murat ve II. Mehmet'in bir çağdaşı olarak tasavvur ettiği açıktır; öyle ki o, XV. yüzyılda yaşamış olmalıdır. Bununla beraber bu geleneğin, nasıl oluştuğunu ciddi olarak söylemek zordur.

46 Bu bilgi için Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden Prof. Dr. Mustafa Canbolat'a minnettarım.

47 Bkz., Ronald C. Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court of Anatolian Kayseri", Journal of the Economic and Social History of the Orient, XVIII, 1, (1975), s. 54-114.

48 Menakıb-name, s. 6a/b.

49 Menakıb-name, s. 5b.

50 Evliya Çelebi, Seyahatname, Bağdat Köşkü, nr. 304, s. 346b.

51 Evliya Çelebi, Seyahatname, Bağdat Köşkü, nr. 304, s. 346b.

52 Usta ile çırak arasındaki ilişkiyle ilgili diğer kısa bir anekdotu Piri Baba'nın ustası hac hazırlığı yaptığı zaman da elde ederiz. Çırağın ustasının evinde kalması gerekir fakat ondan gündüz yakın bir ayakkabıcı için çalışması beklenir. Dönüşünde yaşlı usta çocuğa sahip olmayı planlar. Açıkça ifade edilmese de muhtemelen bu düzenlemeyle, ustanın seyahatleri esnasında ölmesi durumunda çocuğun geçimini sağlamak hedeflenmiştir. Piri Baba'nın annesinden bunu kabul etmesinin istenip istenmediğini ise duymadık.

Gezi esnasında tüccarlar, ara sıra çırakları beraberlerinde götürmüşlerdir. Böylesi durumlarda ana babanın kabulüne ihtiyaç duyulmuş olması, Ankara kadı sicillerine bir girişten kolayca anlaşılabilir. (Ankara Etnoğrafya

- Müzesi, c. V, s. 31-32, nr. 140). Böylesine özel bir durumda yalnızca babanın değil anne babadan her ikisinin çocuk aldatıldığında kadından önce davacı olarak ortaya çıkması, önemli bir şeydir.
- 53 Bkz., Dursun Yıldırım, Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar (İnceleme-Metin), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Dairesi Yay.,:18, Halk Edebiyatı Dizisi: 2, (Ank., 1976).
- 54 Menakıb-name, s. 12a.
- 55 Belki Gilanlı hikmet sahibi kişinin gelişi, Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği dönemde Merzifon'da bulunan Abdülkadir Geylani'nin tekkesinin kuruluşuna bir ima olarak anlaşılmalıdır, Bkz., Seyahatname, Bağdat Köşkü, nr.304, s. 346b.
- 56 Bu bağlamda bkz., Vâhidî, Hâce-i Cihan ve Netice-i Can, Süleymaniye Kütüb., Halet Efendi, nr. 242; Abdülbaki Gölpınarlı, "Menâkîb-i Hâce-i Cihân", Türkiyat Mecmuası, III, (1926-1935), s. 129-132.
- 57 Koyun Baba hakkında bilgi sahibi olmak için bkz., Franz Babinger, "Koyun Baba", İ.A., VI, İst., 1977, s. 881.
- 58 Bkz., Marshall Hodgson, The Venture of Islam, Conscience and History in a World Civilization, Chicago, London, 1974, II, 452 (İslam'ın Ortaçağ'da yayılışı).
- 59 Menakıb-name, s. 14b.
- 60 Evliya Çelebi, Seyahatname, Bağdat Köşkü, nr. 304, s. 346b.
- 61 Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defterleri, c. 29, s. 96, nr. 231, (984/1576-77).
- 62 Özellikle Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş ve Kızıl Deli. Bu bağlamda bkz., Jr Speros Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, Berkeley, Los Angeles, London, 1971.
- 63 Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yılları içinde derlenmiş TT 387 (s. 386)'ye göre bu toplum, 239 aileden oluşuyordu.
- 64 Kadıncık Ana'nın sadakatıyla ilgili olarak bkz., Vilâyet-nâme, s. 64; müslüman keşişin anlayışıyla ilgili olarak, s. 56; laf taşıma ve dedikoduyu kınamayla ilgili olarak, s. 55.
- 65 Helvanın önemi için bkz., Irène Melikoff, "Le rituel du helva", Der Islam, 39, (1964), s. 180-192.
- 66 Menakıb-name, s. 6b.
- 67 Evliya Çelebi, Seyahatname, Bağdat Köşkü, nr. 304, s. 347a; Piri Baba'nın köyü olan Narince ile ilgili olarak bkz., Türkiye Vakıf Abideleri, s. 312 vd.
- 68 Menakıb-name, s. 13b-14a.